

1 – De noodzaak van verstilling en de ‘zwi zwi’ van ROSA LUXEMBURG –
Dr. Joke Hermsen | ZO 23-09-2018 |

‘Verstilling is de voorwaarde om vervreemding tegen te gaan’

De Duitse marxistische politica en revolutionaire Rosa Luxemburg (1871-1919) pleitte voor een onafhankelijk kritisch denken. Zij was een vurige activiste, maar ging daarnaast ook op zoek naar verstilling in de natuur die haar de nodige rust kon verschaffen om de strijd opnieuw aan te kunnen vatten. Zij identificeerde zich zozeer met een klein, vrij vogeltje dat ze uiteindelijk op haar grafsteen ‘zwi-zwi’ wilde laten graveren.

Met verstilling kunnen we de vervreemding, een belangrijk existentieel probleem van de mens, te lijf gaan, zegt filosofe en schrijfster Joke Hermsen al meteen in het begin van haar lezing in filosofiehuis *Het zoekend hert*. In de filosofie is de vervreemding sinds lange tijd een typering van de mens als talig en bewustzijnswezen, voegt ze eraan toe. Taal geeft ons de mogelijkheid te denken en te communiceren, maar zodra we iets benoemen, verliezen we de onmiddellijke beleving van wat we zojuist hebben waargenomen. Dat gevoel dat er iets ontbreekt – het *etwas fehlt* van dichter en theaterauteur Bertolt Brecht - ligt aan de basis van de vervreemding, die samen met de melancholie, het bewustzijn van onze vergankelijkheid, tot een sombere stemming kan leiden.

Meer dan ooit heeft de chronologische tijd ons in zijn greep. Chronos, zoals de oude Grieken deze dimensie van de tijd noemden, wordt voornamelijk als een regulerend principe of een economische wet beleefd, die ten volste benut en rendabel moet worden gemaakt. Het commerciële rumoer van het kapitalisme reduceert ons tot schakel in het productieapparaat en spoort er ons toe aan almaar meer te consumeren. Voorzien we af en toe geen pauzes in onze drukke levens, dan slaat de vervreemding om in depressiviteit, burn-out of chronische vermoeidheid.

Filosofe Joke Hermsen onderscheidt twee vormen van verstilling. Vanaf de derde eeuw maken vroege christenen tabula rasa met de hen omringende wereld. Ze trekken als kluizenaar de woestijn in, zoeken de stilte op om in zichzelf te kunnen afdalen en het goddelijke in zich te laten gedijen. Ook later bij een mysticus zoals Meister Eckhart (1260-1328) komt een gelijkaardig

streven naar voren om afstand te doen van het eigen ik. Met deze eerste vorm van verstilling die in zwijgen en zelfverloochening uitmondt, kan Joke Hermsen geen genoeg nemen. We staan aan de vooravond van een ecologische ramp, de ongelijkheid in de wereld groeit voortdurend. Door de technologisering, automatisering, digitalisering en anonimisering van de samenleving neemt de vervreemding van het individu steeds meer toe. Zich terugtrekken uit het kapitalistische rumoer is daarom uiterst noodzakelijk. Niet meer om het goddelijke in zich te laten groeien, maar om over zichzelf, de anderen en de wereld na te denken. Deze tweede vorm van verstilling houdt een dubbele beweging in. Eerst is er wat de Duitse filosoof Friedrich Nietzsche en de Duits-Russische psychoanalytica en schrijfster Lou Andreas-Salomé in *Tautenburger Aufzeichnungen* de *Selbstvergeessenheit* noemden, waarbij het ik wordt vergeten, waarna de *Selbstsucht* kan optreden, waarin het zelf wordt geschapen.

De mens is een tweestemmig en dialogisch wezen dat uit een ik en een zelf bestaat. Het uiterlijke ik is de optelsom van de elementen die de identiteit van het individu uitmaken: leeftijd, kleur, geloof. Achter dit zichtbare en duidelijk definieerbare ik schuilt het zelf, een innerlijke, duistere onbepaaldheid die de mens met zich meedraagt en zich niet laat identificeren. De Franse filosoof Henri Bergson (1859-1941) noemde het zelf *le moi profond*, een ragfijn weefsel van driften en herinneringen. Om tot het zelf door te dringen, moet de mens zijn ik vergeten.

De tweestemmigheid van de mens vertaalt zich naar een dubbel gezicht van de tijd. Chronos is de wereldstructurende tijd die weliswaar nuttig is, al was het maar om intermenselijke contacten mogelijk te maken. Maar in de uitsluitend op rendementsdenken gebaseerde samenleving is de chronologische tijd in zo'n versnelling geraakt dat het individu tot een volkomen van zichzelf vervreemde *automaton* wordt gereduceerd. Kairos, de *durée* van Henri Bergson, is een niet meetbare, niet isoleerbare en dus niet analyseerbare tijd die zich schuilhoudt in het innerlijke van de mens. Enkel als we pauzes inlassen in onze hectische levens, kunnen we in contact treden met dit *moi profond*. We worden dan bevrijd van de eindigheid die aan Chronos verbonden is en kunnen onze doodsangst tijdelijk overstijgen. Tegelijk wordt er ruimte vrijgemaakt voor denken en dromen, kunnen we ons om het lot van de anderen bekommeren en kunnen we onze creatieve krachten inzetten om het nieuwe te scheppen. Verstilling is de noodzakelijke voorwaarde om uit de tikkende tijd te stappen en de vervreemding tegen te gaan.

In *Vita activa* en *De crisis in de cultuur* protesteert de naar de Verenigde Staten gevluchte Duits-joodse politieke denker Hannah Arendt (1906-1975) tegen de toenemende wurggreep van de economie op het menselijke leven. De Amerikaanse consumptiehouding waarvan Arendt getuige is, staat voor haar gelijk met verorbering, leidt volgens haar slechts tot vervreemding en betekent uiteindelijk de ondergang van alles wat de consumptie-attitude aanraakt. Wat we in onze tijd net zo nodig hebben als een intieme inkeer, is wat Hannah Arendt de

amor mundi noemt, concludeert Dr. Joke J. Hermsen. Pas als we zorg dragen voor elkaar en voor de wereld, zal er meer rechtvaardigheid kunnen ontstaan.

Verslag: Agnès Van Emelen